

5 [SOCIAAL-EMOTIONELE ONDERSTEUNING IN DE LESSEN]

In hoofdstuk 3 *Wat is dyslexie?* staan mogelijke gevolgen van dyslexie voor de sociaal-emotionele ontwikkeling beschreven. De sociaal-emotionele conditie van een leerling en zijn leerresultaten beïnvloeden elkaar wederzijds. Docenten en mentoren kunnen leerlingen op beide terreinen ondersteuning bieden door enerzijds de psychosociale ontwikkeling van leerlingen positief te beïnvloeden en anderzijds de leerlingen in staat te stellen optimaal van het onderwijs te profiteren door hun pedagogisch-didactisch handelen (zie hoofdstuk 6). Dit hoofdstuk gaat in op het beïnvloeden van de psychosociale ontwikkeling van dyslectische leerlingen.

Het hoofdstuk geeft antwoord op de volgende vragen:

- ▶ Welke factoren spelen een rol bij het leren en hebben daarmee invloed op de psychosociale ontwikkeling en de leerresultaten van leerlingen?
- ▶ Hoe kunnen docenten de psychosociale ontwikkeling van dyslectische leerlingen positief beïnvloeden?
- ▶ Welke taken hebben docenten, middenmanagement en directie met betrekking tot de psychosociale ontwikkeling?

Dit hoofdstuk is te gebruiken als een werkdocument voor docenten en mentoren. Van de beschreven suggesties voert de docent er ongetwijfeld al een aantal uit, maar een aantal ook niet. Om die reden zijn voor alle suggesties blokjes gezet. Docenten kunnen aanvinken wat ze al doen en een aantal suggesties in de komende periode uitproberen.

5.1 Psychologische basisbehoeften

Uit onderzoek blijkt dat dyslexie vaak samengaat met een lage zelfwaardering, depressief gedrag en een negatief zelfbeeld (Poleij, Leseman & Stikkelbroek, 2009; Gouweton, Bekebrede & Van der Leij, 2010). Deze psychosociale problematiek heeft negatieve gevolgen op leerresultaten en speelt bij veel dyslectische volwassenen nog steeds een rol (Ruijsenaars et al., 2008), maar is door goede begeleiding en therapie wel sterk te verminderen (zie hulpprogramma *Dyslexie de Baas* van Poleij et al., 2009). Omgevingsfactoren – onder andere de mate waarin de school aan de behoeften van de dyslecticus tegemoet komt – kunnen een positieve invloed hebben op de psychosociale ontwikkeling.

Docenten kunnen dyslectische leerlingen leren omgaan met de negatieve gevolgen van dyslexie op leerresultaten en zij kunnen de zelfwaardering versterken door ervoor te zorgen dat een leerling aan de drie psychologische basisbehoeften die iedereen eigen zijn, kan voldoen: de behoefte aan *relatie*, de behoefte aan *competentie* en de behoefte aan *autonomie* (Deci & Ryan, 1990; Stevens, 1997; zie een beschrijving in Ebbens & Ettehoven, 2005).

Behoefte aan relatie

De behoefte aan relatie verwijst naar het onderhouden van contacten met medeleerlingen en docenten. Leerlingen willen ervaren dat zij erbij horen. Daarvoor is een veilig leerklimaat

nodig. Hierin worden dyslectische leerlingen niet gepest; ze worden niet uitgelachen om onjuiste of onhandige antwoorden, om hardop lezen dat hikkellend en met veel fouten verloopt of om een vraag naar de spelling van een relatief eenvoudig woord. In een veilig leerklimaat mogen leerlingen fouten maken en laten leerlingen en docenten elkaar in hun waarde. Bij onvoldoende invulling van deze behoefte gaan dyslectische leerlingen contacten uit de weg of stellen zij zich afwijzend op.

Behoefte aan competentie

De behoefte aan competentie verwijst naar de behoefte aan succesvolle leerervaringen. Leerlingen weten dan dat zij iets kunnen. De leerervaringen van dyslectische leerlingen vormen echter vaak een bron van frustratie. Zij ervaren vaak dat zij iets niet kunnen. De negatieve gevoelens die deze faalervaringen oproepen, kunnen tot gevolg hebben dat een leerling zich schaamt en zich terugtrekt van klasgenoten of probleemgedrag gaat vertonen: opstandig, brutaal of agressief gedrag. Dergelijk gedrag heeft weer negatieve invloed op zijn leerprestaties.

Behoefte aan autonomie

De behoefte aan autonomie verwijst naar de zelfstandigheid van de leerling, naar het gevoel mee te tellen en onafhankelijk te zijn van anderen. Een leerling die zich autonoom voelt, ervaart dat hij zelf sturing kan en mag geven aan zijn ontwikkeling. Hij beslist zelf hoe hij taken aanpakt en hoe hij de resultaten van zijn inspanningen weergeeft: een verslag, een mindmap of een PowerPoint. Door hun handicap kunnen dyslectische leerlingen niet altijd autonoom handelen, zij zijn vaak afhankelijk van anderen. Zij moeten geholpen worden met het correct spellen en lezen, soms moeten teksten voorgelezen worden wanneer er geen ondersteunende technologie aanwezig is. Hun autonomie wordt aangetast en dat leidt bij veel van hen tot frustratie en demotivatie.

Docenten kunnen aan deze basisbehoeften tegemoet komen door gedrag dat expliciet de psychosociale ontwikkeling van de leerlingen bevordert en door hun pedagogisch-didactisch handelen op de problemen van de leerlingen af te stemmen (zie hoofdstuk 6).

5.2 Bevorderen van de psychosociale ontwikkeling

Om de psychosociale ontwikkeling van leerlingen te ondersteunen, moet een docent basaal vertrouwen in leerlingen hebben en hen ondersteunen en uitdagen (Loonstra & Schalkwijk, 1999). Tevens moet hij hoge verwachtingen hebben. Vanuit zijn vertrouwen en verwachtingen kan hij de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen bevorderen door:

- dyslexie als handicap te accepteren;
- te investeren in zijn relatie met de leerling.

5.2.1 Accepteer dyslexie als handicap

Om dyslexie te kunnen accepteren, moeten zowel docenten als medeleerlingen weten wat dyslexie is en welke verschijnselen ermee samenhangen. Pas dan zullen dyslectische leerlingen durven uitkomen voor hun problemen, een gevoel van eigenwaarde ontwikkelen en minder risico lopen gepest te worden.

Eveneens voorkomt goede informatie over dyslexie, dat docenten onbegrip tonen voor problemen van dyslectici. Een docent die op de hoogte is, zal nooit zeggen: "Maar voor die woord-

betekenissen had je toch een voldoende kunnen hebben, dat heeft toch niets met dyslexie te maken". Wat betekent acceptatie van dyslexie concreet?

- Weet wat dyslexie inhoudt en wat de gevolgen ervan kunnen zijn. Neem het als levenslange handicap serieus.
- Weet welke leerlingen er in uw klas dyslectisch zijn en laat merken dat u dat weet, bijvoorbeeld door tijdens de les even bij de leerling langs te lopen en te vragen of hij problemen heeft met uw vak.
- Reageer direct als u merkt dat medeleerlingen een dyslectische leerling negatief aanspreken of op symptomen (bijvoorbeeld zeer langzaam lezen) met misnoegen, ongeduld of ongepaste vrolijkheid reageren.
- Overleg met uw collega's wie in een bepaalde klas dyslexie ter sprake brengt. Uit onderzoek blijkt dat dyslectische leerlingen daar baat bij hebben (Riddick, 1996). Bespreek de symptomen en gevolgen eventueel aan de hand van videomateriaal (zie websites met videomateriaal aan het einde van dit hoofdstuk).
- Bespreek met een dyslectische leerling wat hij over dyslexie aan zijn klasgenoten wil vertellen en hoe hij dat wil. Bijvoorbeeld door een vraaggesprek met u of door het houden van een spreekbeurt, het tonen van video's of een combinatie hiervan.
- Bespreek de specifieke problemen van dyslectische leerlingen met uw vak in de klas of laat een leerling dit zelf doen.
- Wanneer een leerling aanpassingen krijgt aan het onderwijs zoals compenserende faciliteiten of dispensaties, bespreek dit dan in de klas. Dat voorkomt dat andere leerlingen zich benadeeld voelen.
- Spreek de leerling bemoedigend toe op momenten dat het moeilijk gaat en zoek samen naar mogelijkheden die helpen bij de acceptatie, bijvoorbeeld lotgenotencontact.
- Laat goede leerlingen hulp bieden aan dyslectische leerlingen.

Acceptatie van dyslexie

De diagnose dyslexie wordt bij **Oscar** (3 vmbo-t) (pas) aan het eind van de tweede klas gesteld. Tot die tijd is er veel met Oscar en zijn ouders gepraat over zijn gebrek aan inzet en motivatie. Nu de diagnose bekend is, vraagt Oscar aanpassingen van het onderwijs. Hij mag altijd op een laptop werken, krijgt extra tijd bij proefwerken en gebruikt een Livescribe Smartpen bij de praktijkvakken en bij opdrachten waar hij moet samenwerken. Oscar voelt zich hier wel wat ongemakkelijk bij. Hij krijgt veel vragen en opmerkingen van klasgenoten. Ook opmerkingen die, zij het bedekt, impliceren dat hij het nu maar makkelijk heeft. Oscar weet hier niet goed mee om te gaan. In overleg met zijn mentor besluit hij een spreekbeurt over dyslexie te houden. Hij maakt een PowerPoint en ondersteunt deze met filmpjes van Youtube. Het is een groot succes. De mentor realiseert zich dat hij handicaps van leerlingen in zijn klassen geregeld ter sprake moet brengen.

5.2.2 Investeer in de relatie met een leerling

Het is belangrijk dat een docent openlijk begrip toont voor leerlingen en een vertrouwensband met hen opbouwt. Dit leidt tot een onderwijsklimaat waarin het voor leerlingen en docent prettig werken is. Dit kan op verschillende manieren en op talloze momenten in een les.

- Zoek tussen de lessen door even contact met de leerling. Probeer te achterhalen wat er in het hoofd van de leerling omgaat. Waar is hij mee bezig? Maak indien noodzakelijk een afspraak met de leerling voor een uitgebreider gesprek. Adviezen over hoe een dergelijk gesprek goed kan verlopen staan in paragraaf 10.2 *Coaching*).
- Spreek hoge verwachtingen uit ten aanzien van de leerprestaties van leerlingen. Lage verwachtingen vergroten de kans op minder presteren. Het is wel belangrijk reële verwachtingen van leerlingen te hebben.
- Geef feedback niet alleen op de uiteindelijke cijfers die een leerling haalt maar ook op de relatieve vooruitgang van een leerling.
- Geef aan dat vragen om ondersteuning een positieve eigenschap is en geen blijk van onkunde. Een dyslectische leerling die moedeloos wordt als hij tijdens de les veel leeswerk moet verrichten, denkt al snel de opdracht niet aan te kunnen. Overleg welke leesondersteuning hij nodig heeft: voorlezen, samen lezen of tekst-naar-spraaksoftware. Daarmee geeft u aan dat u positieve verwachtingen van het resultaat heeft en dat ondersteuning voor het lezen vanzelfsprekend is.
- Beschouw fouten die leerlingen maken, als essentieel voor het leerproces. Vraag de leerling naar de mogelijke oorzaak van de fout en zie het als een uitdaging om samen na te gaan hoe de fout in de toekomst kan worden voorkomen.

- Wees duidelijk over de regels en procedures die op school en in de les gelden en reageer consequent als een leerling regels niet nakomt. Ga echter positief om met leerlingen die afspraken niet nakomen. Een dyslectische leerling die bij herhaling het huiswerk niet af heeft, moet – als dat de regel is – nablijven. Gebruik die tijd om samen met de leerling na te gaan waarom hij zijn huiswerk niet af heeft en zoek samen naar oplossingen.
- Trek niet te snel conclusies over negatief gedrag van leerlingen, vraag om een verklaring alvorens te reageren. De leerling kan mogelijk een geheel ander antwoord geven dan u verwacht had. Wanneer leerlingen weten dat er serieus naar hen wordt geluisterd, zullen zij niet snel uitvluchten verzinnen, maar open antwoorden. Daarmee is het nadenken over oplossingen voor negatief gedrag mogelijk.
- Let op emoties van leerlingen. Wanneer een dyslectische leerling ergens teleurgesteld op reageert, vraag dan waarom hij teleurgesteld is. Ga hierover in gesprek en respecteer zijn emotie.

5.3 Taken voor de school

Taken voor de directieleden

Schep randvoorwaarden die nodig zijn om het team voldoende voor te lichten over dyslexie en de wijze waarop zij de leerlingen op sociaal-emotioneel gebied kunnen begeleiden.

- Reserveer tijd en budget voor studiedagen over de sociaal-emotionele gevolgen van dyslexie.
- Verleen uren aan zorgspecialisten om nieuwe docenten voor te lichten hoe de school sociaal-emotionele ondersteuning aan leerlingen biedt.
- Verleen zorgspecialisten bevoegdheden zodat adviezen die zij geven opgevolgd moeten worden.
- Zorg voor een zichtbaar en zeer toegankelijk dyslexiebeleid, bij voorkeur op de site van de school, zodat het ook voor ouders en leerlingen is in te zien.

Taken voor het middenmanagement/de werkgroep

Het middenmanagement moet de ondersteuning in de lessen concreet vorm geven door het docententeam voorlichting te geven over dyslexie en over de ondersteuningsmogelijkheden in de lessen.

- Organiseer een studiedag waarop expliciet de sociaal-emotionele ondersteuning in de les ter sprake komt. Deel eventueel dit hoofdstuk van te voren uit en laat docenten aanvinken wat zij al doen. Laat iedereen tijdens de studiemiddag een paar suggesties kiezen en de komende maanden uitproberen. Evalueer het effect na twee maanden met een nieuwe studiemiddag.
- Treed op als vraagbaak voor docenten.
- Leer docenten waar grenzen liggen in de ondersteuning en geef aan naar wie zij leerlingen kunnen doorsturen.

Taken voor docenten

- Ga na of de maatregelen die u neemt voor de sociaal-emotionele ondersteuning effectief zijn door met de leerling in gesprek te blijven.
- Bespreek suggesties uit dit hoofdstuk met collega's. Wissel ervaringen uit. Wat doet u, wat doen de anderen, hoe doen zij dat en wat zijn hun ervaringen?
- Bewaak uw grenzen met betrekking tot het geven van ondersteuning, vraag hulp of verwijst de leerling naar mentor, zorgcoördinator of ZAT-team wanneer er zeer grote sociaal-emotionele problemen zijn.